

הרב איתן שנדורפי

לע״נ
אמור״ר ר׳ ישעיה מרדכי ז״ל
שחינכני לאהבת התורה

”לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳”

א. הסבר רש״י והקשיים עליו

בפרשת ״כי תצא״ (כ״ג, ד-ה) אומרת התורה:
”לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳, גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה׳ עד
עולם. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים,
ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך״.
פירש רש״י: ”לא יבא עמוני - לא יבא ישראלית. על דבר - על העלם
שיעלו אחסם להחטיאכם, כדכתיב: ׳בדבר בלעם׳ (במדבר ל״א, טז)¹. בדרך -
כשהייתם צעירים״.

אחר כך אומרת התורה (שם, ח-ט): ”לא תתעב אדמי כי אחיך הוא, לא תתעב
מצרי כי גר היית בארצו. בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה׳״.
פירש רש״י: ”הא למדת שהמחטיא לאדם קשה מן הכורגו, שהכורגו כורגו
בעולם הזה, והמחטיא מולידו מן העולם הזה ומן העולם הבא. לפיכך אדום
שקדם בחרב לא נתעב, וכן מלרים שטבעום, ואלו שהמחטיאם נתעבו״.
דברי רש״י מקורם בספרי כאן (פסקא ר״נ) ויש לשאול עליהם שלוש שאלות:

1. הרי מפורשים בתורה שני נימוקים: ”על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם
ובמים בדרך בצאתכם ממצרים, ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם
נהרים לקללך״, ומדוע פירשו רש״י וחז״ל נימוק אחר שאינו כתוב בתורה? ועוד
שהם החשיבו את הנימוק שהם כתבו כעיקרי, שכן אמרו: ”הא למדת שהמחטיא
לאדם קשה לו מן ההורגו, שההורגו הורגו בעולם הזה, והמחטיא מוציאו מן
העולם הזה ומן העולם הבא. לפיכך אדום שקדם בחרב לא נתעב, וכן מצרים
שטבעום, ואלו שהמחטיאם נתעבו״, ולא התייחסו כלל לנימוקים הכתובים
בתורה!

2. רש״י כאן כתב שגם עמוני וגם מואב נאסרו לבוא בקהל בגלל שהמחטיאו
את ישראל בדבר בלעם, אבל הפסוק שהביא רש״י ״בדבר בלעם״ (במדבר
ל״א, טז) נאמר על מדין, ובכל הפרשות המתארות את חטא ישראל בדבר בלעם
- בלק, פינחס ומטות - לא נזכר שעמוני החטיאו את ישראל, אלא רק מואב
ומדין!

1. בחלק מהדפוסים לא כתוב ברש״י: ״כדכתיב: בדבר בלעם״.

3. חז"ל אמרו (יבמות פ"ח, מ"ג; דף עו, ע"ב) שהאיסור "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה" מתייחס רק לזכרים ולא לנקבות, וכפי שמסופר במגילת רות (פ"ד), שרות המואביה נישאה לבעז, וכפי שמסופר בספר מלכים (א, י"ד כא) שרחבעם בן שלמה מלך יהודה היה בנה של נעמה העמונית. וקשה: כיצד יתכן שהנשים, שהחטיאו את ישראל, מותרות לבוא בקהל מיד, ואילו הגברים, שלא החטיאו את ישראל, אסורים לבוא בקהל לעולם?! לולא דברי רש"י לא היה קשה, שכן אמרו חז"ל (יבמות עו, ע"ב) שנשים אין דרכם לקדם, והנשים גם לא שכרו את בלעם², ולכן מובן מדוע הן מותרות, אבל לפי דברי רש"י שהסיבה לאיסור "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה" - היא בגלל שהחטיאו את ישראל, קשה!

עוד יש לשאול לכאורה לפי רש"י: מדוע המדינים לא נאסרו גם כן לבוא בקהל כמו העמונים והמואבים? והרי גם הם החטיאו את ישראל, כפי שמפורש בפרשת מטות!

נראה שהתשובה לשאלה זו, פשוטה: המדינים נענשו מיד והושמדו, כמו שמפורש בפרשת מטות³!

אבל עדיין יש לשאול: הרי מצאנו את מדין בתנ"ך בהמשך הדורות, כמו למשל בימי גדעון (שופטים פרקים ו'-ח!); כתב המהרז"ו (במדבר רבה כ"א, ד) שמדין שזכרת בהמשך הדורות היא אומה אחרת.

ב. שאלות על הפסוקים המתארים את החטא בשטים

כאשר מתבוננים במסופר על חטא ישראל בשטים בפרשות בלק, פינחס ומטות, מתעוררות שתי שאלות:

בסוף פרשת בלק (כ"ה, א-ב) נאמר: "וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם מזבחי אלהיהן. ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל". אחר כך נאמר: "והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית...". בפרשה זו מבואר שהיו בנות מואב רבות שהחטיאו את ישראל בזנות ובעבודה זרה, וכן מדינית אחת שהחטיאה איש מבני ישראל, ובתחילת פרשת פינחס (כ"ה, יד-טו) מפורש שהמדינית היא כזבי בת צור ראש אומות בית אב במדין, והאיש הישראלי הוא זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני.

2. ירושלמי יבמות פ"ח, ה"ג, מדרש רות רבה ד', ט; מדרש שמואל פרשה כ"ב הובא בילקוט שמעוני שמואל אי בסוף פרק י"ז (רמו קכח), "עיון יעקב" על היעין יעקב" יבמות עו, ע"ב ד"ה "דרכו של איש לקדם".

3. עיין במהרז"ו לבמדבר רבה כ"א, ד ו"באר בשדה" על רש"י דברים כ"ג, ח-ט.

אחר כך, בהמשך פרשת פינחס (כ"ה, טז-יח). נאמר: "ודבר ה' אל משה לאמר. צרור את המדינים והכיתם אותם. כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחתם, המכה ביום המגפה על דבר פעור". גם בפרשה זו נזכרת רק מדינית אחת - כזבי בת צור.

בפרשת מטות (פרק ל"א) נאמר שוב שבני ישראל מצוויים להילחם במדין. בני ישראל אכן נלחמו במדין, וכשהם חזרו מהמלחמה נאמר (יד-יח): "ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה. ויאמר אליהם משה: החייתם כל נקבה! הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור ותהי המגפה בעדת ה' ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו. וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם".

מבואר שמדיניות רבות החטיאו את ישראל וכמו שכתב רש"י: "כן הנה - מגיד שהיו מכירים אותן; זו היא שנכשל פלוני בה" (ומקורו בספרי זוטא כאן). נשאלת אפוא השאלה: מדוע בפרשות בלק ופינחס נזכרה רק מדינית אחת, ולא נאמר שהיו מדיניות רבות⁴? כמו כן יש לשאול: מדוע לא ציווה ה' להכות גם את מואב? והרי מואביות רבות החטיאו את ישראל!

שתי שאלות אלו קשות בפשט הפסוקים, ואינן נובעות מפירוש רש"י הנזכר לעיל, ועל השאלה השנייה ענה רש"י בעצמו, כפי שיובא להלן, מכל מקום כל השאלות קשורות לעניין העמים שהחטיאו את ישראל ולכן יש להתבונן בהן ביחד.

ג. שיטת האברבנאל

כתב האברבנאל בסוף פרשת בלק (כ"ה, א): "והנראה מתוך הענין הזה הוא כי בנות מדין היו הזונות האלו, והתנכרו עצמן לומר: 'מואביות אנחנו'. ויש על זה ראיה חזקה:

האחת: כי הנה התורה זכרה (דברים כ"ג, ה) הרעות שעשו עמון ומואב עם ישראל, ובעבורם אמר: 'לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך' (שם, ז) ושלא יבואו בקהל ה', בסיבת רעתם אשר עשו שזכר. אבל לא זכרה הרעה שהזנו את ישראל להיצמד לבעל פעור, שהיא הגדולה שברעות, והוא המורה שלא היו הנשים ההמה מואביות.

והשנייה: כי בא בקבלה האמיתית: 'מואבי', ולא נתעבו המואביות, ולכך לא

4. עיין ב"אור החיים" הקדוש בפרשת פינחס (כ"ה, טו) שכתב בתחילת דבריו שהיתה רק מדינית אחת, ולכן כתוב "המדינית", אך אחר כך הביא את המדרש המובא ברש"י, שממנו מוכח שהיו מדיניות רבות, והסיבה שבגללה נכתב "המדינית" היא בגלל שהייתה החשובה שבכולן, שהייתה בת מלך.

נאסרה רות המואביה, שיצא ממנה דוד, ואילו חטאו בנות מואב בזה, היו המה אסורות יותר מהגברים.

והראיה השלישית: כי המדינים נמסרו להריגה מפני זה הענין, וכמו שאמר בשלל מדין: 'הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגוי' (במדבר ל"א, טז), וכן נאמר: 'צורר את המדינים וגוי, אשר נכלו לכם על דבר פעורי' (כ"ה, יז-יח). אם כן המדיניות נכלו ולא המואביות"⁵.

דברי האברבנאל בנויים על קושיה הדומה לקושיה הראשונה על רש"י, על הקושיה השלישית על רש"י, וכן על השאלה השנייה על פשט הפסוקים, ומכוחן הסביר שלא רק שעמון לא החטיאו את ישראל, אלא שגם מואב לא החטיאו את ישראל! על פי דרכו ניתן ליישב גם את השאלה הראשונה על פשט הפסוקים - מדוע בפרשת בלק נזכרה רק כזבי בת צור כ"המדינית", ולא נזכר שם שהיו מדיניות רבות, כמו שעולה מפרשת מטות - בגלל שרק היא הזדהתה כמדינית, בניגוד לחברותיה שהתחפשו למואביות.

דברי האברבנאל מחודשים ביותר ומוציאים את הפסוק "ויחל העם לזנות את בנות מואב" מפשוטו! אמנם יש להביא ראיה למה שכתב האברבנאל שבגלל שבני ישראל חשבו שהבנות הן ממואב התייחסה אליהן התורה כאילו הן "בנות מואב", ממה שכתב רש"י בפרשת חקת על הפסוק "וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבנו" (כ"א, א): "יושב הנגב - זה עמלק, שנאמר (במדבר י"ג, כט): 'עמלק יושב בארץ הנגב', ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיכיו ישראל מתפללים להקצ"ה לתת כנענים צידם וכס אינן כנענים. ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשוניהם לשון כנען, אמרו: 'נתפלל סתם', שנאמר: 'אם נתון נתן את העם הזה ציד'."

וראים מרש"י שיש מקומות שהתורה כותבת לא לפי מה שהיה באמת, אלא לפי מה שחשבו האנשים שנכחו באותו מאורע! וכן כתבו חז"ל והמפרשים במקומות נוספים בנביאים ובכתובים⁶.

אבל דברי האברבנאל חולקים על דברי חז"ל שהובאו ברש"י, ויש לעיין כיצד יענו חז"ל על הקושיות הנ"ל.

5. עיין גם במלבי"ם בסוף פרשת בלק (כ"ה, א) ובי"תורה אור" בפרשת כי תצא (כ"ג, ד) שכתב כאברבנאל והאריך בזה, ועיין עוד באברבנאל בפרשת מטות (ל"א, ב) שכתב כך ועיין שם שכתב גם פירוש נוסף.

6. עיין במיוחד לרש"י לדברי הימים ב', כ, א, וברד"ק יהושע ב', ז ושמואל א', כ"ה, כה בשם רב שמואל בן חפני, ובתוס' במסכת ראש השנה (יח, ע"ב) ד"ה "זה תשעה בתמוז" בשם הירושלמי, וברבנו פרץ לפסחים (נ, ע"א) ד"ה וישמו אחד" ובמאמרי "למי ניתנה ארץ ישראל אחר המבול?" ב"שמעתי" 136, עמ' 11-12.

ד. מנין למדו חז"ל שעמון ומואב נענשו על החטאת בני ישראל?

1. הסבר ה"כלי יקר"

כתב היכלי יקר" (דברים כ"ג, ה): "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים - פירש רש"י על דבר העצה שיעצו להחטיאכם. ודבר זה אינו מפורש במקרא ועיקר חסר מן הספר! גם אין הדעת נותנת להרחיק שתי אומות בעבור שלא קדמום בלחם! אלא ודאי העיקר הוא בעבור שהחטיאום, ודבר זה מבואר במקרא **שלכך לא קדמום בלחם ומים כזי** שיהיו רעבים וצמאים מיגיעת הדרך, ועל ידי זה בהכרח **יאכלו מזבחי אלהיהן** וישתו מצרצור [= נוד (רש"י בסנהדרין קו, ע"א)] יין שלהם המרגילים לערוה, כדמסיק בסנהדרין (קו, ע"א). כי כל עיף ויגע לא יבקר בין אסור למותר, ואוכל ושותה מכל מה שנותנין לו. והקב"ה ידע כוונתם על זה האופן, על כן נתרחקו. לכך נאמר: **יעל דבר אשר לא קדמוי רצה לומר על אותו דבר נסתר אשר אליו כיוונו במה שלא קדמום**"⁷.

2. הסבר נוסף

נראה להוסיף שדרשת חז"ל על החטאת עמון ומואב את ישראל נובעת מגזירה שוה: צירוף המילים "על דבר אשר" נזכר בכל התנ"ך כולו עוד שלוש פעמים בלבד:

1-2. בספר דברים (כ"ב, כג-כד) נאמר: "כי יהיה נערה בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה. והוצאתם את שניהם אל שער העיר והיא וסקלתם אותם באבנים ומתו, את הנערה **על דבר אשר לא צעקה בעיר**, ואת האיש **על דבר אשר ענה את אשת רעהו**, ובערת הרע מקרבך".

3. בספר שמואל (ב' כ"ג, כב) נאמר: "ולא דיבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב, כי שנא אבשלום את אמנון **על דבר אשר ענה את תמר אחותו**".

בכל שלוש הפעמים הללו נזכר צירוף זה ביחס לגילוי עריות, ולכן דרשו חז"ל שגם בפסוקנו, שבו נאמר "על דבר אשר" הכוונה לגילוי עריות⁸!

7. כן כתב היכלי יקר" גם בפרשת פינחס (כ"ה, ז). ועיין תירוצים דומים במקצת ב"דברי דוד" לט"ז ובי"באר בשדה" על רש"י.

8. א. עיין ב"אזנים לתורה" כאן שהעיר קצת בזה.

ב. אף על פי שאין אדם דן גזירה שווה מעצמו כתב היינימוקי יוסף" ריש פרק "החובלי" (בבא קמא דף ל', ע"א בדפי הרי"ף) שזה דווקא לחדש דין, אבל "כל דבר שיודעין בו שכן הוא האמת, אבל לא נתברר לו סמך מן הכתוב, הרשות ביד כל אדם לדונה ולהביאה". ועיין גם בירושלמי פסחים פ"ו, ה"א: "אדם דן גזרה שווה לקיים תלמודו" (ועיין עוד ברש"י סוטה מט, ע"א ד"ה "בטל כבוד התורה" ובפירוש רבנו עובדיה מברטנורא לפרקי אבות פ"ד, מ"ו ובי"אור החיים" הקדוש לויקרא י"ג, לו).

ה. מדוע לא ציווה ה' להשמיד את מואב?

על השאלה מדוע לא ציווה ה' להשמיד את מואב, כתב רש"י (במדבר כ"ה, יח): "כי לוררס הס לכס וגו' על דבר פעור - שהפקירו צנותיהם לזנות, כדי להטעותם אחר פעור. זאת מואב לא לזכ להשמיד מפני רוח שהיתה עתידה ללאת מהם, כדלמריקן צבצב קמא (לח, ע"א וע"ב)".⁹

בגמרא בבבא קמא נאמר כך:

"ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה - וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות? אלא נשא משה קל וחומר בעצמו. אמר: זימה מדינים, שלא באו אלא לעזור את מואב, אמרה תורה: 'צרור את המדינים והכיתם אותם', מואבים עצמן לא כל שכן? אמר לו הקב"ה: 'לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי, שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן: רות המואביה ונעמה העמונית'".

ו. מדוע הנקבות מותרות?

1. הסבר ה"יפה ענף" והנצי"ב

על פי יסוד זה של הגמרא במס' בב"ק כתב ה"יפה ענף" על רות רבה (ד', ט) וכן ב"יפה נוף" על מדרש שמואל (פרשה כב): "עיקר טעמא [שהנשים מותרות לבוא בקהל] משום רות המואביה ונעמה העמונית שעתידות לצאת מהם, כדמשמע בפרק הערל (יבמות עז, ע"א)", ודייק כן מלשון המדרש¹⁰.

כן כתב גם הנצי"ב ב"עמק הנצי"ב" לספרי (כי-תצא דף רצה): "והא דלא נענשו הנשים באמת [שיהיו אסורות לבוא בקהל כמו הגברים] מחמת שהחטיאו! זהו מחשבות תמים דעים יתברך שמו, שהיה רוצה להוציא מהם שתי פרידות טובות: רות המואביה ונעמה העמונית. עיין יבמות דף עז, ע"א ידרש רבה וכו'".

בגמרא ביבמות נאמר כך:

"דרש רבא: מאי דכתיב 'פתחת למוסריי? אמר דוד לפני הקב"ה: 'רבוננו של עולם, שני מוסרות שהיו עלי פתחתם - רות המואביה ונעמה העמונית'. דרש רבא: מאי דכתיב

9. כן כתב רש"י גם בפרשת מטות (ל"א, ב) ועיין שם טעם נוסף: "שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה... אבל מדינים התעברו על ריב לא להם". ועיין גם ברמב"ן כ"ה, יח בסופו ובחזקוני כ"ה, יז ול"א, ג.

10. שאמר (שם): "...להוציאך חלק אי אפשר, דכתיב: יכל כבודה בת מלך פנימה". משמע שאין זה עיקר הטעם, אלא הטעם העיקרי הוא משום רות ונעמה.

רבות עשית אתה הי אלקי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו?
'אלי לא נאמר, אלא 'אלינו', מלמד שהיה רחבעם יושב
בחיקו של דוד, אמר לו: 'עלי ועליך נאמרו שתי מקראות
הללו!'

דהיינו שדבר זה הוא אכן מופלא ואינו במישור הרגיל של שכר ועונש.
הנצי"ב שם הוסיף וכתב: "עמונים ומואבים מפני שנטלו עצה להחטיא את
ישראל אסרם הכתוב - דאילו 'על דבר אשר לא קדמו' וגו', הא מצרים ואדומים
הוסיפו לחטוא בפועל! ואם משום האחרון, הא עמונים ומואבים אחים הם, כמו
שאמר אברהם ללוט: 'כי אנשים אחים אנחנו' (בראשית י"ג, ט); אלא הטעם
שהרחיקן הקב"ה מפני שנטלו עצה וכו'. והא דכתיב 'על דבר אשר לא קדמו' -
כדי להכשיר את הנשים ולדרוש: 'אנשים דרכן לקדם' וכו'. דאי כתיב הטעם הזה
שהחטיאו, הלא הן הנה הנקבות היו בדבר בלעם להחטיא! לכן העלים הכתוב
הטעם הזה!'

לפי הנצי"ב יוצא שהתורה בכוונה כתבה את הטעם שאינו עיקרי - כדי
להכשיר את הנקבות, וחז"ל הבינו מסברתם שהטעם שכתוב בתורה אינו עיקרי.
עוד כתב הנצי"ב: "והא דנענשו עמונים, ולא נזכרו בכל פרשת בלעם! אבל
מכל מקום היו באותו מעשה שהחטיאו את ישראל, כדאיתא בספרי פרשת
בלק: 'באותה שעה עמדו עמונים ומואבים' וכו'¹¹. יש להעיר שהנצי"ב בסוף
דבריו כתב רק שחז"ל בספרי בפרשת כי תצא ממשיכים את שיטתם בספרי
בפרשת פינחס, אך הוא לא ענה על השאלה היכן הדבר רמוז בפרשות בלק,
פינחס ומטות, או מדוע הדבר אינו כתוב שם בפירוש.

2. הסבר ה"כלי יקר"

ה"כלי יקר" גם כן שאל: "ואף על פי שהנקבות היו עיקר בזנות!" ותיירץ:
"מכל מקום עיקר האשמה תלויה באנשים שדרכן לקדם, והאנשים התחילו
בקלקלה, והמה הכריחו בנותיהן לזנות, ומטעם זה החיו בני ישראל הנקבות
במלחמת מדין (במדבר ל"א, ט-טו), כי טעו בדין זה שנתרחקו דווקא הזכרים.
וזה פירוש יקר יותר ממה שדברו בזה כל המפרשים, והותרו כל הספיקות
שהוקשו!'

יסוד דברי ה"כלי יקר" שהגברים שלחו את נשיהם הוא בדברי הרמב"ן
שכתב בסוף פרשת בלק (כ"ה, א): "לזנות אל בנות מואב - על יד עצת בלעם,

11. עיין שם בנצי"ב שהוסיף: "ובזה מיושב קושית התוסי בבבא קמא לח, ע"ב ד"ה 'מואבים',
ועיין בהגהות במדבר רבה פינחס פרשה כא". ונראה שכוונתו להגהות הרש"ש (אות ג)
והרד"ל (אות ט) שם.

כדאיתא בחלק (סנהדרין קו, ע"א), לשון רש"י. ובאמת שהזנות לא היתה מזימת הנשים, כי בעצת אנשיהן וגדוליהם נעשה, ומזקני מדין היה להם, שנאמר במדינים (להלן פסוק יח): יכי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור, כי נכלו להם בזימה להדיחם אחר בעל פעור¹².

ז. מדוע לא כתבה התורה "על אשר החטיאו אתכם"?

עדיין יש לשאול: מדוע לא כתבה התורה בפירוש: "על אשר החטיאו אתכם"? מדוע הדבר רק רמוז במלים "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים"?

12. א. עיין ב"זרע אברהם" על הספרי כאן פיסקא רנ שכתב כן [בשם היזית רענן" על הי"לקוט שמעוני" (ולא מצאתיו, גם לא ב"זית רענן השלם"י)] בשם מדרש הנעלם על מגילת רות. ועיין גם "אור החיים" הקדוש בפרשת מטות (ל"א, טו) שכתב בדומה לדברי היכלי יקר" על סיבת אי הריגת בנות מדין: "הן הנה וגו'... למה שגגו פינחס וצדיקי עליון שהלכו עמו בדבר זה? אכן פינחס ואנשי הצבא דנו ופטרום מטעם שהנשים כפופות הן לבעליהם ולאבותיהם ואנוסים המה".

ב. עיין בפסיקתא רבתי פיסקא "וה' פקד את שרה" (פיסקא מב במהדורה עם פירוש "מאיר עיין", פיסקא מג במהדורה עם פירוש "זרע אפרים" ומהרז"ו ורד"ל) שם אמרו שהנקבות מותרות בגלל שבנות לוט התכוונו לשם שמים. ועיין גם בבראשית רבה נ"א, ט ובמפרשים שם ("יפה תואר" השלם ו"עץ יוסף" בשם "נזר הקדש") שהסבירו את המדרש שהזכרים אסורים והנקבות מותרות בגלל שלוט התכוון לשם עבירה ובנותיו התכוונו לשם שמים. ועיין ב"יפה תאר" השלם שם שהקשה: "היכא אפשר לומר שטעם ריחוקו של עמון מפני לוט? דבהדיא כתיב: 'על דבר אשר לא קדמו וכי' ותירץ: 'והיה אפשר לומר דלא קושיא הכא אלא מה שלא נתרחקו גם הבנות, שגם הם הוה להו לאקדומי לקראת נשים כדפריך התם (יבמות עו, ע"ב), או לפי שגם הבנות העתידות הן מורע הזכרים אשר לא קדמו הוא". ועיין בספר "צרור המור" בראשית י"ט, ל (ובדברים ב', יט) ובמהרש"א בהוריות יוד, ע"ב ד"ה "הם שנתכוונו לשם מצוה" שכתבו גם כן כהסבר המדרש רבה (ולא ציינו אליו (ועיין במהדיר לספר "צרור המור השלם" שכתב שלא מצא לו סמוכין מחז"ל)) ועיין במהרש"א שם ששאל: "יודכתיב 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם' ותירץ: 'יש לומר דהא והא גרם'".

ועיין עוד במהרש"א שם בד"ה "ובכל תושיה" שהסביר שזו כוונת הגמרא שם! ועיין עוד בביאור הרד"ל לפרקי דרבי אליעזר פרק כ"ה בהגהות אות יוד שכתב טעם אחר: שכנגד שתי ריבות, שהיו בנותיו של לוט, שנתנו לחם ומים לעניים שבאו לסדום זכו שהנקבות תהיינה מותרות. ועיין עוד ב"יפה ענף" על רות רבה ד', ט וב"יפה נוף" על מדרש שמואל פרשה כב שכתב: "עיקר טעמא משום רות המואביה ונעמה העמונית שעתידות לצאת מהם כדמשמע שם בגמרא (ביבמות עו, ע"ב). או מפני שלוט נתכוון לעבירה ולא בנותיו, כדאיתא בבראשית רבה פרשה נ"א סימן ט. אי נמי עיקר טעמא לא איתגלי, כטעם אפר פרה ועוזאל ודומיהם, שהם חוקה".

לפי הנצי"ב נעשה הדבר כדי להתיר את הנקבות. גם לפי ה"כלי יקר", ניתן לומר שאם היה כתוב "על אשר החטיאו אתכם" היינו חושבים שהאשמה תלויה בנקבות ורצתה התורה ללמדנו שהאשמה תלויה בגברים, ולכן כתבה "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים", חטא המתייחס לגברים.

אבל קשה הן על הנצי"ב והן על ה"כלי יקר" שהתורה יכלה לכתוב: "על אשר שלחו את נשיהם להחטיא אתכם", ואז היינו לומדים שמכך שהתורה תולה את החטא בגברים משמע שהנשים מותרות!

כתב ה"באר יצחק": "והכתוב בא להסתיר הדבר הרע הזה מפני כבודן של ישראל".

יסוד דברי ה"באר יצחק" הוא ברש"י בפרשת בהעלותך (ט', א): "צחדש הראשון - פרשה שצחדש הספר לא נאמר עד אייר! למדנו שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו? מפני שהוא גנותן של ישראל. שכל ארבעים שנה שהיו ישראל צמדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד". כעין זה כתב רש"י גם בראש ספר דברים (א', א):

"אלה הדברים - לפי שכן דברי הוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום זמן, לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז, מפני כבודן של ישראל" וכעין זה כתבו חז"ל והמפרשים במקומות רבים¹³.

ה. מדוע לא נאמר שגם עמון החטיאו את ישראל?

בפירושו לפרשת פינחס (כ"ה, יז) התייחס ה"כלי יקר" גם לשאלה מדוע לא נזכר בפרשות שבספר במדבר עמון החטיאו את ישראל, וגם היכן הדבר רמז שם: "יש אומרים שלכך נאמר: יזיחל [העם לזנות אל בנות מואב]! (כ"ה, א) כי ההתחלה היתה בבנות מואב, והגמר בבנות עמון, ולא פרסמם הכתוב כדרך שחיסך על הצעירה אשר אחרה בזנות וקראה שם בנה 'בן עמי', כך לא פרסם כאן".

13. עיין ברש"י בראשית י"א, לב וברמב"ן בראשית מ"ב, כא ודברים ט', כא ובפירוש הטור הארוך דברים א', יח וברש"י שופטים י"ח, ל וברד"ק שם י"ז, ז ובתנא דבי אליהו רבה פ"א וביבאר שבע" ויבחק נתן" בתחילת מסכת הוריות ובפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ד ובביאור הרד"ל שם אות לד ובמאמרי "פסל מיכה והעוסקים בו מיציאת מצרים ועד גלות הארץ" ביניצני ארץ" חוברת ז' (ישיבת "מרכז הרב" ירושלים, אייר תשי"ן) עמ' 173-174 ובהערות 32-33 שם, ובמאמרי "מלחמות ישראל בכנעני מלך ערד" ביניצני ארץ" חוברת י"ד (ישיבת "מרכז הרב" ירושלים, קיץ תשס"א) עמ' 276 (פ"ב סעיף 1 בסופו), ובמאמרי "מדוע נשתעבדו ישראל במצרים ובזכות מה נגאלו? לשיטת רש"י" בי"שמעתין" עמ' 36-37 ובהערה 17 שם, ובמאמרי "דם הפסח ודם המילה" בי"שמעתין" 147-148 עמ' 26.

מה שכתב ה"כלי יקר" ולא פרסמם הכתוב כדרך שחיסך על הצעירה אשר אחרה בזנות וקראה שם בנה יבן עמי, כך לא פרסם כאן, יסודו ברשי"י בפרשת וירא (י"ט, לג):

"ותשכב את אביה - וצלעורה כתיב 'ותשכב עמו'. לעירה לפי שלא פתחה בזנות, אלא אחותה לימדתה, חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל צכירה שפתחה בזנות פירסמה הכתוב במפורש".
וכן ברשי"י שם בסמוך (י"ט, לז):

"מואב - זו שלא הייתה לנועה פירסמה שמהאביה הוא, אבל לעירה קראתו בלשון נקייה, וקיבלה שכר בימי משה, שנאמר צכני עמון (דברים כ"ג, יט): 'אל תתגר צכ' - כלל וצמואב לא הזכיר אלא שלא ילחם צכ, אבל לזערן התייר לר".

בפרשת דברים (ב', ט) הרחיב רשי"י יותר בביאור נקודה זו: "ואל תתגר צכ - לא אסר להם על מואב אלא מלחמה, אבל מיראים היו אותם, וגראים להם כשהם מזויינים, לפיכך כתיב: 'ויגר מואב מפני העם' (צמדבר כ"ג, ג), שהיו שוללים ובוזזים אותם. אבל צכני עמון נאמר: 'ואל תתגר צכ' (צ', יט) - שום גרוי, צכר לניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הצכירה שקראה שם צכ 'מואב'¹⁴.

אם כן כשם שהצעירה שהייתה צנועה, שלא פתחה בזנות ולא פרסמה שילדה מאביה, קיבלה שכר בעצמה שלא נכתב עליה במפורש, ושכר לדורות, שבעבור כארבע מאות וארבעים שנה¹⁵ נאסר על ישראל להתגרות בבניה, כך גם קיבלה שכר נוסף לדורות, שלא נכתב על בנותיה בפירוש שהם החטיאו את ישראל.

לפי זה ניתן לומר שהתורה לא כתבה בפירוש: "על אשר החטיאו אתכם" לא רק בגלל שרצתה להסתיר את גנותם של ישראל, כפי שהסביר ה"באר יצחק", אלא גם בגלל שרצתה להסתיר את גנותם של בני עמון!

על פי היסוד שכתב ה"כלי יקר" ניתן לענות גם על מה ששאלנו ביחס למדין: מדוע בתחילה כתבה התורה רק "בנות מואב" ו"המדינית", שמשמע שהייתה רק מדינית אחת? והרי בסוף מתברר שהיו מדיניות רבות! אלא שכיוון שמואב, אמם פרסמה - גם הכתוב פרסמם מיד. בני עמון, שאמם הסתירה - גם הכתוב

14. עיין בפירוש "אורח מישור" למסכת נזיר (כג, ע"ב) ששאל מנין שהשכר שקיבלו עמון שלא להתגרות בהם הוא על השיחה הנאה של אמם ולא על זכות אחרת, שאמם לא פתחה בזנות, או שעמון לא שכרו את בלעם. ותיירץ שלמדו זאת ממה שכתוב "וקרבת מול בני עמון" ולא כתוב "וקרבת מול עמון", כמו שכתוב: "לא יבוא עמוני ומואב בקהל היי", עיין שם. ויש להעיר שאמנם מצאנו בתנ"ך "עמון" (תהלים פ"ג, ח), אך כמעט בכל המקומות בתנ"ך נאמר "בני עמון" ולא "עמון", ורק ביחס לכינויים "עמוני" או "עמונית" לא נזכר "בני".

15. עיין בראשית ט"ו, יג ורשי"י שם, וייח, י ורשי"י שם, ובמדבר ל"ג, לח-מט ודברים א', מו ורשי"י שם.

הסתירם. מדין, שאמם לא באה לידי ניסיון ומתוך כך לא נכשלה ולא הצליחה -
הסתירים הכתוב מעט בתחילה, וגילה קלונם אחר כך¹⁶.
נמצאנו למדים עד כמה אין הקבי"ה מקפח שכר כל בריה, ואפילו שכר דיבור
קל של אדם, אלא מודד לכל אדם בדיוק במידה המגיעה לו!¹⁷

16. מעין יסוד זה כתב ח"נחלת יעקב" על רש"י בוירא ל"ט, לז' לגבי היתר אנגריא בשאר
אומות, עיין שם.

17. עיין בבא קמא לח, ע"ב, נויר כג, ע"ב, הוריות י"ד, ע"ב, פסיקתא רבתי פיסקא "וה' פקד
את שרה" (פיסקא מב במהדורה עם פירוש "מאיר עין", פיסקא מג במהדורה עם פירוש
"זרע אפרים" ומהרז"ו ורד"ל), "עיונים חדשים בספר שמות" לנחמה ליבוביץ, עמוד 187
ו"ללמוד וללמד תני"ך" לנחמה ליבוביץ, עמודים 144-150.